

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Sundquist

Människohandel för sexuella
ändamål
-hur stor grad av makt och tvång
bör krävas?

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Per-Ole Träskman

Straffrätt

HT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Metod	5
1.4 Avgränsning	6
1.5 Disposition	7
2 MÄNNISKOHANDEL OCH SITUATIONEN I SVERIGE	8
2.1 Defenitionen av människohandel	8
2.2 Människohandelns orsaker	8
2.3 Människohandelns utbredning	9
2.4 Offren	10
2.5 Gärningsmännen	11
3 FOLKRÄTTSLIGA INSTRUMENT	12
3.1 Bakgrund	12
3.2 Palermoprotokollet	12
3.3 EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel	13
3.4 Europarådets människohandelskonvention	14
4 MÄNNISKOHANDELSPARAGRAFEN, BRB 4 KAP. 1A§	15
4.1 Bakgrunden till bestämmelsen	15
4.2 Allmänt om paragrafens uppbyggnad	16
4.3 Handelsåtgärderna	17

4.4	Otillbörliga medel	17
4.4.1	Otillbörlighetsrekvisitet i rättspraxis	19
4.5	Kontroll	22
4.5.1	Kontrollrekvisitet i rättspraxis	23
4.6	Överförande och övertagande av kontroll enligt 2 st	25
4.6.1	Överförande och övertagande av kontroll i rättspraxis	25
4.7	Utnyttjandesyftet	26
4.8	Det subjektiva rekvisitet	27
5	MOTIV OCH TANKAR BAKOM MÄNNISKOHANDEL, KOPPLERI OCH KÖP AV SEXUELL TJÄNST	28
5.1	Allmänt	28
5.2	Om skyddsintresse, målsägandebegrepp och verkan av samtycke	28
5.3	Människohandel - skyddsintresse, målsägandebegrepp och verkan av samtycke	30
5.4	Koppleri och köp av sexuell tjänst – skyddsintresse, målsägandebegrepp och verkan av samtycke	31
5.5	32	
6	DISKUSSION	33
6.1	Allmänt om bestämmelsens problem	33
6.2	Otillbörlighetsrekvisitet	33
6.3	Kontrollrekvisitet	36
6.4	Vilket av otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet bör finnas kvar?	38
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	41
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	43

Summary

This essay will deal with the Swedish legislation prohibiting trafficking in human beings for sexual purposes, and the problems that have appeared in its application. The Act, which entered into force on July 1st 2002, consists of several prerequisites. Some of these have turned out to be difficult to prove which applies primarily to the prerequisite of undue means and the prerequisite of control. These two prerequisites are aiming at the state of power between the perpetrator and the victim that has to exist in order for the actions to be classified as trafficking. This state of power and control is also what differentiates trafficking from procuring; a crime which is often imposed when trafficking can not be proven. In fact, attorneys often chose to prosecute for procuring instead of trafficking because of the difficulties in applying the Act. This result in a situation where the victims are not attaining the same rights in the process as they would be entitled to if it was a prosecution for trafficking.

To examine the question of whether these two problematic prerequisites could be changed or even removed, I have analysed the interest that the Human Trafficking Act aims to protect and how this interest relates to the aims of the Swedish legislation on prostitution; the Sex purchase Act and Procuring Act. The thought behind the legislation on prostitution is that prostitution is a harmful, undesirable phenomenon which among other things has consequences for gender equality. Hence, it involves the interest of the society as a whole. This thought however, is not reflected in the Act on trafficking, which instead is designed as a crime against a person's peace and freedom solely. On this basis, it is not surprising that the Act on trafficking has prerequisites that put a lot of focus on the means of power and control of the perpetrator, which result in the problems involving the proving the prerequisites of undue means and control.

The question is whether not the thoughts and interests behind the legislation on prostitution should be considered also in the Human Trafficking Act; trafficking in humans for sexual purposes has often results in exploitation in prostitution. With such a way of looking at trafficking, focus would not be so much on the force and power of the perpetrator and the question of consent and willingness of the victim.

In my opinion, there has to be a certain state of power between the trafficker and the victim to differentiate trafficking from procuring. I question however the level of power that is needed in the present wording of the Human Trafficking Act in the light of the thoughts and interests behind the legislation on prostitution. This question will be discussed in the final part of the essay.

Sammanfattning

Uppsatsen behandlar den svenska bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål och de problem som visat sig i tillämpningen av denna. Bestämmelsen innehåller många rekvisit och vissa har visat sig svåra att bevisa, det gäller främst otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet. Dessa rekvisit handlar om det maktförhållande mellan gärningsman och offer som skall föreligga för att brottet människohandel skall vara för handen. Det är också detta maktförhållande som skiljer människohandel för sexuella ändamål från brottet koppleri, ett brott som ofta kommer i fråga när människohandelsbestämmelsens rekvisit inte kan styrkas. Det är till och med så att åklagare ofta redan på förhand väljer att åtala för koppleri istället för människohandel, då man är medveten om bestämmelsens svårigheter. Detta får till följd att offret inte får samma rättigheter i processen som skulle ha kommit i fråga i ett människohandelsmål.

För att utreda huruvida dessa två rekvisit skulle kunna ändras eller borttas har jag analyserat människohandelsbestämmelsens skyddsintresse och hur detta skyddsintresse förhåller sig till de skyddsintresse som gör sig gällande i bestämmelserna om köp av sexuell tjänst och koppleri. Skyddsintressena för dessa bestämmelser fokuserar på att prostitutionsverksamhet är ett samhällsskadligt fenomen som bl a påverkar synen på kvinnor och därmed jämställdheten. Det är således allmänhetens intresse som gör sig gällande. Detta återspeglas dock inte i de skyddsintessen som gör sig gällande i bestämmelsen om människohandel, där det enbart handlar om att skydda offrets frid och frihet. Med ett sådant skyddsintresse är det naturligt att kraven på makt och kontroll sätts högt, vilket också resulterar i de svårigheter som visat sig i att bevisa otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet. Frågan är dock om inte det skyddsintresse som aktualiseras i prostitutionslagstiftningen också bör göra sig gällande i fråga om människohandel som har till syfte att utnyttja offret i prostitution? Med ett sådant synsätt skulle fokus inte läggas i lika stor utsträckning på maktförhållandet mellan gärningsman och offer och på frågor kring offrets frivillighet och samtycke.

Jag menar att det krävs ett visst maktförhållande för att skilja människohandel för sexuella ändamål från koppleri. Man kan dock ifrågasätta hur höga krav det bör ställas på detta maktförhållande mot bakgrund av prostitutionslagstiftningens skyddsintressen. Denna fråga behandlas i den avslutande diskussionen.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
EU	Europeiska Unionen
HovR	Hovrätten
KUT	Kriminalpolisenheten, underrättelsesektionen
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RIF	(Samarbetet i) rättsliga och inrikes frågor
RKP	Rikskriminalpolisen
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Människohandel för sexuella ändamål är en företeelse som är svår att greppa. Inte bara handlar det om en påtvingad prostitution eller sexuellt utnyttjande med den sexuella integriteten som slagpåse, utan dessutom en handel med människor som kan liknas vid slaveri, där människor inte längre är människor utan en handelsvara som genererar vinst.

Brottstypens grymhet har under senare år väckt uppmärksamhet och debatt både nationellt och internationellt varpå även den juridiska aspekten kommit upp till behandling. Bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål infördes i svensk lag 1 juli 2002, har därefter ändrats två gånger, och kallas nu för enbart människohandel. Förändringarna har inneburit att även andra former av utnyttjanden, såsom organhandel och tvångsarbete numera omfattas av bestämmelsen. Brottet är en komplex företeelse som innehåller flera olika led och ofta är gränsöverskridande. Detta innebär också att bestämmelsen är relativt komplicerad och skall täcka in dessa olika led och olikartade situationer.

Sedan ikraftträdandet fram till 2008 har endast 15 domar avgjorts med stöd av bestämmelsen.¹ I en ny utredning, SOU 2008:41, som hade till uppgift att se över bestämmelsen ur effektivitetssynpunkt, samt i en rapport från åklagarmyndigheten², framförs synpunkter på bestämmelsens konstruktion. Man menar att den är svår att tillämpa och att det finns fall som stämmer överens med människohandelns händelseförlopp men som ändå inte leder till fällande dom utan istället bedöms såsom koppleri eller grovt koppleri. Man pekar på främst två rekvisit som är svåra att tillämpa, otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet. Dessa två rekvisit handlar om maktförhållandet mellan gärningsman och offer, om vilseledande, utsatthet, kontroll och insikt. Dessa typer av omständigheter är svårbevisade vilket är en av orsakerna till att människohandelsparagrafen är komplicerad och svår att tillämpa.

Svårigheterna är långt ifrån enbart juridiska, men då paragrafen visat sig svår att tillämpa i domstol är det dock viktigt att analysera och att så långt som möjligt komma till rätta med de juridiska svårigheter som uppdragats. Frågan är således aktuell och värd att fundera vidare över.

¹ Se referatsammanställningen i SOU 2008:41

² Åklagarmyndigheten, RättsPM 2007:2, Människohandel (för sexuella ändamål) – möjligheter och svårigheter vid rättstillämpningen, Utvecklingscentrum Stockholm, februari 2007

1.2 Syfte och frågeställningar

Då brottet utgör ett hänsynslöst utnyttjande av utsatta människor är det viktigt att förövarna inte undgår lagföring. Tyvärr har det visat sig problematiskt i praktiken, bl a då bestämmelsen är svår att tillämpa. Detta fick mig att vilja undersöka bestämmelsen djupgående och analysera dess juridiska komplikationer.

Efter en genomgång av utredningar, förarbeten och rapporter har jag uppfattat vissa delar såsom problematiska och intressanta och valt att fokusera på dessa. Det handlar om otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet, två rekvisit som handlar om det maktförhållande som krävs för att människohandel skall vara för handen och som skiljer brottet från prostitution. Denna gränsdagningsproblematik har lett mig in i ett studium av även de brott som prostitution innefattar; koppleri och köp av sexuell tjänst. I de fall otillbörlighetsrekvisitet eller kontrollrekvisitet inte kan bevisas bedöms ofta gärningarna som koppleri istället för människohandel. Det är således intressant att studera relationen mellan dessa brott närmare för att kunna komma fram till vilken grad av makt och tvång som bör krävas i människohandelsbestämmelsen.

Min utredning kommer att behandla frågan om hur tankarna bakom bestämmelsen om människohandel kommer till uttryck i bestämmelsens olika rekvisit, hur dessa rekvisit tillämpas och hur denna tillämpning svarar mot syftet bakom bestämmelsen om människohandel samt koppleri (BrB 6 kap. 12§) och köp av sexuell tjänst (BrB 6 kap. 11§). Syftet är att visa på eventuella brister i förhållandet mellan bestämmelsen och vad lagstiftaren vill uppnå.

De frågor jag skall undersöka är följande:

- Vilka av människohandelsbestämmelsens rekvisit är svåra att tillämpa?
- Hur förhåller sig dessa rekvisit till bestämmelsens skyddsintresse?
- Hur förhåller sig bestämmelsen om människohandel till koppleri och köp av sexuell tjänst?
- Hur bör bestämmelsen utformas de lege ferenda?

1.3 Metod

För besvarandet av mina frågeställningar har jag först utrett gällande rätt enligt traditionell juridisk metod och använt mig av lagtext, förarbeten, praxis och kommentarer. Även när det gäller utredningen av syften och skyddsintressen har förarbeten och kommentarer använts såväl för bestämmelsen om människohandel som för koppleri och köp av sexuell

tjänst. Vad gäller avsnitt två, om människohandeln i Sverige och världen, har jag använt mig av förarbeten men också andra källor såsom polisens lägesrapport och Svenska Amnestys hemsida. Som en bakgrund till den svenska lagstiftningen kommer också några internationella instrument att presenteras då dessa i stor utsträckning påverkat hur den svenska bestämmelsen utfomats.

Såsom nämnts ovan syftar arbetet inte enbart till att utreda gällande rätt. Jag har dessutom velat analysera bestämmelsens skyddsintresse och hur detta förhåller sig till de närliggande bestämmelserna om koppleri och köp av sexuell tjänst, samt vilka konsekvenser detta får för effektiviteten. I denna analys har jag jämfört de skyddsintressen som anges i förarbetena för de olika bestämmelserna och använt mig av dessa för att analysera människohandelsbestämmelsens tillämpningsproblem. Jag även hämtat infallsvinklar från remissinstansernas kritik i beredelsestadiet, åklagarmyndighetens RättsPM och polisens lägesrapport. Mina föreslagna åtgärder är således ett resultat av en genomgång av dessa olika infallsvinklar samt egna ståndpunkter och slutsatser.

1.4 Avgränsning

Människohandelsbestämmelsen täcker numera även in andra typer av utnyttjanden än de sexuella, bl a organhandel och tvångsarbete. Jag har dock valt att avgränsa min undersökning till att endast behandla människohandel för sexuella ändamål. Den främsta anledningen till denna avgränsning är att människohandel för sexuella ändamål har en intressant men problematisk relation till koppleri och köp av sexuell tjänst. När jag använder begreppet människohandel i avsnitt 1-5 avses människohandel för alla typer av ändamål. När jag går vidare i min diskussion för om avsnitt 6 kommer jag att endast skriva ut människohandel men med innebörden människohandel för sexuella ändamål.

I min undersökning kommer jag inte närmare beröra paragrafens tredje stycke som handlar om personer under 18 år. Då ett av de två rekvisit som jag valt att närmare belysa, otillbörlighetsrekvisitet, inte krävs då offret är under 18 år, finns det i detta sammanhang inte ett lika stort intresse att omfatta den delen av bestämmelsen.

Av åklagarmyndighetens rapport framgår att svårigheterna kring bestämmelsen om människohandel många gånger gör att åklagaren redan vid åtalsbeslutet väljer att åtala för koppleri istället för människohandel. Det finns därmed en mängd intressanta kopplerimål, där omständigheterna ligger nära människohandel, som skulle kunna undersökas. Av utrymmesskäl kommer jag dock endast undersöka de rättsfall som avser åtal för människohandel för sexuella ändamål.

1.5 Disposition

Inledningsvis, avsnitt 2, kommer jag att redogöra för människohandel såsom fenomen, dess orsaker och utbredning. Därefter kommer, i avsnitt 3, en överblick över de viktigaste internationella instrumenten som kommit till i kampen mot människohandel och som i stor utsträckning har påverkat den svenska bestämmelsen. I avsnitt 4 går jag vidare till människohandelsparagrafens uppbyggnad och rekvisit, med löpande redogörelse för hur dessa rekvisit tolkats i praxis. Jag kommer dock endast att redogöra för praxis i samband med de rekvisit som är av relevans för mina frågeställningar, nämligen otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet. Efter genomgången av bestämmelsen följer avsnitt 5 om syfte, skyddsintresse och målsägande, både när det gäller människohandelsbestämmelsen men också de närliggande bestämmelserna om koppleri och köp av sexuell tjänst. Avsnittet utgör en bakgrund till den diskussion som därefter följer i avsnitt 6. Diskussionen avslutas med en sammanfattning av arbetet och förslag på åtgärder som bör vidtas.

2 Människohandel och situationen i Sverige

2.1 Defenitionen av människohandel

Människohandel är ett samlingsnamn för den globala illegala handeln med människor. Det finns människohandel för olika ändamål såsom för avlägsnande av organ, tvångsarbete och sexuella ändamål.³

Den internationellt erkända definitionen av människohandel kommer från Palermoprotokollet som är ett tilläggsprotokoll till en FN konvention om bekämpandet av gränsöverskridande organiserad brottslighet. Definitionen i Palermoprotokollet är den första rättsligt bindande definitionen av människohandel som accepterats på internationell nivå.⁴

Definitionen av människohandel enligt protokollet består av tre huvudsakliga moment. Det första momentet handlar om olika åtgärder varmed gärningsmannen befattar sig med offret, såsom inhysa, rekrytera, transportera, överföra, förvara osv. Dessa åtgärder skall begås med vissa otillbörliga medel, såsom tvång, vilseledande, maktmissbruk, hot m m. Det sista momentet handlar om syftet; åtgärderna och de otillbörliga medlen skall ha utförts för ett utnyttjandesyfte, vilket bl a kan vara exploatering för organhandel, tvångsarbete eller sexuella ändamål.⁵

Brottet omfattar som synes en mängd olika förfaranden. Det kan röra sig om allt ifrån regelrätt tvång med vålsamma inslag till situationer där offren är införstådda med att de kommer att prostituera sig men att de blivit vilseledda angående villkoren.⁶

2.2 Människohandelns orsaker

Hur det kan komma sig att människor blir en handelsvara i dagens samhälle har naturligtvis flera orsaker, av både ekonomisk, politisk, social och juridisk karaktär. Det handlar om en samverkan mellan faktorer i ursprungsländerna och destinationsländerna. I ursprungsländerna finns människor som lever under svåra förhållanden och som därför lättare kan manipuleras eller vilseledas medan det i destinationsländerna finns människor med mer pengar och en efterfrågan på exempelvis sexuella tjänster. Dessa två faktorer bildar tillsammans en förutsättning för människohandel. Tillgång och efterfrågan skapar utrymme för en lukrativ

³ Svenska Amnesty, 2008-09-05

⁴ SOU 2008:41, s 46

⁵ Palermoprotokollet, art. 3a

⁶ Prop. 2001/02:124, s 8

verksamhet för kriminella grupper eller organisationer.⁷ Runt om i världen återfinns detta mönster av fattiga utsatta människor som genom tvång eller med hopp om ett bättre liv hamnar i länder där någon typ av efterfrågan finns.⁸

Till viss del kan man säga att människohandeln fungerar på så sätt att många fattiga människor har en dröm om att få en ny chans i väst. Det finns de som blir kidnappade och tvingade men i många fall låter sig offret övertalas att "frivilligt" följa med människohandlarna. Drömmen om väst kan där ha betydelse och göra det lättare att antingen lura offret om vilket typ av arbete det rör sig om eller under vilka villkor arbetet skall utföras. Ofta sker rekryteringen i ursprungslandet av en bekant till offret eller dennes familj. Detta är ett sätt att skapa förtroende och lättare kunna lura och manipulera.⁹

2.3 Människohandelns utbredning

Såsom med all illegal verksamhet, sker människohandel i det fördolda vilket innebär att tillförlitlig statistik är svår att ta fram. Kvinnoforum uppskattade dock år 2003 att mellan 700 000 och 2 miljoner kvinnor årligen utsätts för människohandel över nationsgränser. Märkväl att siffran inte inkluderar handel med kvinnor inom nationsgränser. FN uppskattar att upp till fyra miljoner kvinnor och barn årligen utsätts för människohandel, vilket omfattar både inom inom och över nationsgränser.¹⁰

Inom FN har man uppskattat att kriminella grupper tjänar cirka sju miljarder kronor årligen på handel med människor, främst kvinnor och barn.¹¹ Detta gör människohandel, efter den illegala vapen- och drogindustrin, till den mest lönsamma kriminella aktiviteten i världen.¹²

Inom Europa uppskattar Europol att en halv miljon människor per år förs in i EU för att säljas. De bedömer att människohandeln växer snabbast i Central- och Östeuropa och forna Sovjetunionen.¹³

Vad gäller utbredningen i Sverige har Rikskriminalpolisen (RKP) i tidigare rapporter uppskattat att ungefär 200–500 kvinnor årligen varit föremål för människohandel i Sverige sedan år 2000. När det gäller siffror för 2004–2006 har RKP avstått från att göra någon uppskattning då de blivit medvetna om att antalet uppdagade människohandelsfall är avhängigt av hur stora polisiära resurser som tillsätts. Man konstaterar dock att problematiken finns i ett flertal län och i både små och stora städer. RKP påpekar, precis som samtliga andra organ som försöker uppskatta människohandelns

⁷ SOU 2002:69, s 142

⁸ Svenska Amnesty, 2008-09-19

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ SOU 2008:41, s 41

¹² Svenska Amnesty, 2008-09-19

¹³ Europol, 2008-12-01

utbredning att man förutsätter att mörkertalet är stort.¹⁴ RKP påpekar också, i likhet med en undersökning gjord i ämnet¹⁵, att en anledning till att Sverige är relativt lindrigt drabbat av denna verksamhet beror på det svenska förbudet mot köp av sexuell tjänst. Detta förbud försvårar bl a bordellverksamhet som ibland kan underlätta för människohandlare. Jag tror dock att det finns risk för att detta förbud bara gör verksamheterna än mer fördolda och att människohandlarna kan ta högre priser. Det är svårt att veta något säkert om bestämmelsens effekter på människohandeln.

2.4 Offren

Såsom nämnts tidigare är det svårt att ta fram säker statistik för en verksamhet som sker i det fördolda. Såsom nämnts ovan är kvinnor növerrepresenterade bland offren för människohandel och bland de offer som den svenska polisen träffat i Sverige under 2006 var alla kvinnor.¹⁶ I samtliga de avgöranden som lett till fällande dom kom målsägandena ursprungligen från andra europeiska länder än Sverige, de flesta från Östeuropa, där också rekryteringen skedde. Mer än hälften av dessa var under 18 år när gärningarna begicks.¹⁷

Hur det kommer sig att Östeuropa är ett område i vilket många offer rekryteras beror bl a på att många av länderna i detta område har hög arbetslöshet, särskilt bland kvinnor, en utbredd fattigdom och ett rättsväsende som inte förmår skydda medborgarna. De utsatta är ofta personer som tillhör minoritetsgrupper i sina hemländer och som därför har svårare att få anställning, bostad och ett drägligt liv. De östeuropeiska länderna ligger också nära övriga Europa där välståndet är högre och där det finns människor som är villiga att betala för sex. Det är dessutom lätt att resa mellan olika länder, i synnerhet sedan flera av de östeuropeiska länderna nu är EU-medlemsstater.¹⁸

En del av offren är vilseledda och tror att de ska erbjudas riktiga arbeten som t.ex. barnflicka, servitris eller städare i mottagarländerna. En del kvinnor vet att de kommer att utnyttjas på olika sätt men blir lurade angående villkoren, levnadsförhållandena, betalningen, behandlingen och graden av personlig frihet. Ofta behövs inget tvång utan förövarana utnyttjar offrens hjälplöshet och målar upp en förskönande bild i det andra landet med löften om pengar som de har svårt att motstå.¹⁹

¹⁴ Rikskriminalpolisen: *Människohandel för sexuella ändamål m.m., Lägesrapport 9*, 1 januari-31 december 2006, RKP, KUT 2007:6, s 7

¹⁵ Di Nicola, A.; Cauduro, A.; Lombardi, M.; Ruspini, P. (Eds.), *Prostitution and Human Trafficking, Focus on Clients*, Springer 2007

¹⁶ Rikskriminalpolisen: *Människohandel för sexuella ändamål m.m., Lägesrapport 9*, 1 januari-31 december 2006, RKP, KUT 2007:6, s 4

¹⁷Ibid., s 38

¹⁸ SOU 2002:69, s 143

¹⁹ SOU 2008:41, s 41

2.5 Gärningsmännen

För att människohandeln skall komma till stånd krävs dessutom kriminella nätverk som sköter handeln. För en dylik verksamhet krävs omfattande kontakter i såväl ursprungs- som destinationsländerna, transporter, hemliga bostäder och kontakter med eventuella bordeller eller sexköpare. Dessa nätverk, har det visat sig, kan alternera mellan andra typer av kriminell verksamhet såsom vapen-, narkotika- och människosmuggling. Allt handlar således om vad som för tillfället ger mest vinst för minst arbete och med minst upptäcktsrisk.²⁰ Lagstiftningen är på så sätt en viktig del i att försvåra tillvaron för dessa grupper.

De nätverk som upptäckts i Sverige har dock varit av mindre slag, bestående av både män och kvinnor från olika länder. Det har rört sig om allt från personer från den estniska organiserade brottsligheten till fall där ett gift par försörjer sig på att prostituera utländska kvinnor och flickor. Gemmensamt för dessa gärningsmän är att i princip alla har en stark anknytning till det land som brottsoffren kommit ifrån.²¹

Jag tycker också att det är viktigt att inte enbart fokusera på de utländska kvinnorna eller de kriminella grupper som sköter verksamheten. För att det överhuvudtaget skall gå att tjäna pengar på detta, vilket är en förutsättning för människohandel, krävs att det finns personer, oftast män, som är villiga att betala för sex.

²⁰Rikskriminalpolisen, Lägesrapport 9 ”Människohandel för sexuella och andra ändamål” avseende år 2006, s 8

²¹Ibid., s 7

3 Folkrättsliga instrument

3.1 Bakgrund

Det finns en mängd internationella instrument som behandlar ämnet människohandel. De flesta tar inte sikte direkt på människohandel men omfattar ändå fenomenet i och med de kränkningar av mänskliga rättigheter som brottet innebär.

Jag har begränsat mig till att redogöra för de som på ett mer direkt sätt har påverkat den svenska lagstiftningen. I min redogörelse för dessa kommer jag vidare att ta upp deras respektive huvuddrag och det som jag bedömer vara av betydelse för den svenska bestämmelsens utformning.

3.2 Palermoprotokollet

Den kanske viktigaste folkrättsliga instrumentet som behandlar människohandel är FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet som öppnades för undertecknande år 2000. Sverige undertecknade konventionen och dess protokoll och den började gälla den 25 december 2003.²²

Konventionen handlar, som framgår av namnet, om bekämpandet av organiserad brottslighet i allmänhet, medan dess tilläggsprotokoll, Palermoprotokollet²³, handlar specifikt om människohandel. Då det utgör ett tilläggsprotokoll till konventionen skall konventionens bestämmelser tillämpas även i fråga om människohandel och bägge skall tolkas tillsammans.

Protokollet är unikt på så sätt att det innehåller den första juridiskt bindande definitionen av människohandel på global nivå. Protokollets syfte, enligt artikel 2, är att förebygga och bekämpa människohandel, i synnerhet den som riktar sig mot kvinnor och barn, att skydda och bistå offren med full respekt för deras mänskliga rättigheter samt att främja samarbete mellan staterna för att uppnå dessa syften. Såsom redogjorts för ovan fastställer protokollet en klar definition av människohandel i artikel 3 och enligt artikel 5 förbinder sig staterna att kriminalisera det som omfattas av denna definition.²⁴

För denna uppsats vidkommande kan nämnas att i protokollets artikel 3b anges att ett samtycke från offret saknar betydelse om någon av de medel som uppräknas i artikeln har använts, exempelvis hot eller vilseledande.

²² SOU 2008:41, s 45f

²³ Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (Palermoprotokollet)

²⁴ Prop. 2003/04:111, s 16

3.3 EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel²⁵

EU:s ministerråd antog ett rambeslut om bekämpande av människohandel den 19 juli 2002. Rambeslutet innehåller gemensamma minimiregler när det gäller de straffrättsliga åtgärderna mot människohandel.

Rambeslutet är snävare än Palermoprotokollet på det sättet att det endast är tillämpligt på människohandel för sexuella ändmål och arbetskraftsexploatering. Det begränsar sig dessutom till att endast behandla straffrätten och inte andra sociala åtgärder för bekämpandet av brottet. Man ansåg att det på just det straffrättsliga planet och för just dessa två typer av exploatering fanns ett behov av att gå ännu längre än FN-protokollet.

I artikel 1 definieras människohandelsbrottet för de två nämnda syftena. Definitionen överensstämmer i stort med Palermoprotokollets definition. Till skillnad från Palermoprotokollet kriminaliseras i rambeslutet dessutom de osjälvständiga brottsformerna; enligt artikel 2 skall länderna vidta nödvändiga åtgärder för att kriminalisera anstiftan, medhjälp, främjande och försök. Detta var dock vid rambeslutets tillkomst redan straffbelagt enligt svensk rätt.²⁶

För brott enligt artikel 1 och 2 skall medlemsstaterna införa effektiva, proportionerliga och avskräckande straffrättsliga påföljder. Om människohandelsbrottet har begåtts under vissa angivna omständigheter skall ett maximistraff på minst 8 års fängelse införas. Av dessa omständigheter kan nämnas att brottsoffrets liv satts på spel, att brottsoffret varit särskilt utsatt såsom att personen är under 15 år²⁷ och utnyttjas i prostitution eller att brottet begåtts med användande av grovt våld.

Då rambeslutets innehåll utgör minimikrav finns inget hinder mot att medlemsstaterna inför strängare lagstiftning än vad det stadgar.

²⁵ Se Europesiska gemenskapernas officiella tidning L 203/1; 1.8.2002

²⁶ Se artikel 3 i FN-protokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (Palermoprotokollet) samt prop. 2001/02:124, s 22

²⁷ Den sexuella självbestämmandeåldern i respektive medlemsstats lagstiftning kan variera, i Sverige är den 15 år.

3.4 Europarådets människohandelskonvention²⁸

År 2005 antog Europarådet *The Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, som trädde ikraft februari 2008. Sverige har signerat, men ännu ej ratificerat konventionen.

Europarådets människohandelskonvention är tänkt som en vidareutveckling av FN:s konvention mot gränsöverskriande och organiserad brottslighet och tillhörande Palermoprotokoll. Man vill förbättra skyddet som det ger och utveckla de normer som dessa instrument har upprättat.²⁹ Konventionen, som även är öppen för länder utanför Europa, är den första konventionen som uppställer en miniminivå vad gäller skydd för offrens rättigheter. Den ålägger staterna att vidta individuella och kollektiva åtgärder för att bekämpa människohandel och ställa förövarna inför rätta. Vidare ska staterna som anslutit sig till konventionen vidta särskilda åtgärder för att skydda och respektera offrens rättigheter.³⁰

Den artikel som är intressant ur straffrättslig synpunkt är artikel 2, där det anges att konventionen skall vara tillämplig på människohandel oavsett om den är gränsöverskridande eller ej och oavsett om en organiserad kriminell organisation är delaktig eller ej. Detta innebär en utvidgning jämfört med Palermoprotokollets tillämpningsområde.³¹ I övrigt överensstämmer definitionen med den som återfinns i Palermoprotokollet och EU:s rambeslut.

²⁸ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, art. 39

²⁹ Se preamblen i Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings

³⁰ SOU 2008:41, s 217

³¹ Se avsnitt 3.2

4 Människohandelsparagrafen, BrB 4 kap. 1a§

4.1 Bakgrunden till bestämmelsen

Människohandel är ett brott som består av flera olika led. Många av dessa led utgör brott i sig, såsom olaga tvång, olaga frihetsberövande, människorov, koppleri, våldtäkt osv, vilka också användes innan bestämmelsen tillkom. Som en följd av Sveriges internationella åtaganden på området tillsattes 1998 en kommitté som b.la. hade till uppgift att utreda om det behöves en människohandelsbestämmelse i svensk rätt. Man beslutade, efter diskussioner i utredning och proposition³², att brottet människohandel skulle införas. Som skäl för detta anförde man bl a att då handeln sker i flera led kan vissa personers delaktighet falla utanför det straffbara området. Vidare menade man att det för vissa av de brott som därtills tillämpats krävs för ansvar att någon effekt har uppnåtts, såsom att ett frihetsberövande verkligen skall ha inträtt för att olaga frihetsberövande skall ha fullbordats. Detta kan jämföras med att fullbordanspunkten för människohandel inte förutsätter att något utnyttjande kommit till stånd. Straffskalorna för de brott som tidigare kunde bli tillämpliga ansåg man också vara otillräckliga. Utöver detta insåg man att det internationella samarbetet skulle underlättas genom att många länder har en bestämmelse med samma definition. På så vis kan man effektivare bekämpa, synliggöra och bygga upp kunskap om fenomenet.³³

Bestämmelsen om människohandel för sexuella ändamål infördes i svensk rätt den 1 juli 2002, och genomgick förändringar som trädde i kraft den 1 juli 2004. Förändringarna var huvudsakligen en konsekvens av Sveriges anslutning till Palermoprotokollet samt till EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel³⁴. Bestämmelsen utvidgades då till att omfatta handel med människor som inte är gränsöverskridande och som syftar till ett utnyttjande för även andra ändamål än sexuella. I och med detta ändrades brottsrubriceringen till enbart ”människohandel”³⁵. Paragrafen ändrades återigen år 2005 till dess nuvarande lydelse, men dessa ändringar var enbart redaktionella till följd av sexualbrottslagstiftningens revidering.³⁶

³² SOU 2001:14 samt prop. 2001/02:124

³³ Prop. 2001/02:124, s 16f

³⁴ 2002/629/RIF

³⁵ Se prop. 2003/04:111

³⁶ Se närmare i prop. 2004/05:45

4.2 Allmänt om paragrafens uppbyggnad

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, inhysar, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tar kontroll över personen, i syfte att personen skall

1. utsättas för brott enligt 6 kap. 1, 2, 3, 4, 5 eller 6 §, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål,

2. utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd,

3. utnyttjas för avlägsnande av organ, eller

4. på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Detsamma gäller den som i sådant syfte som anges i första stycket,

1. till annan för över kontrollen över en person, eller

2. från annan tar emot kontrollen över en person.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år skall dömas för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första–tredje styckena mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Paragrafen bygger på den definition av människohandel som utarbetats i Palermoprotokollet och EU:s rambeslut som redogjorts för ovan. Enligt dessa instrument, och som framgår av paragrafen, består brottet av tre huvudsakliga moment:

1. en *handelsåtgärd* för genomförandet av själva handeln med offret, exempelvis transportera, inhysa, överlåta, rekrytera.
2. någon form av *otillbörligt medel* för att lyckas med denna handelsåtgärd, exempelvis vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet, eller olaga tvång.
3. handelsåtgärderna och det otillbörliga medlet skall resultera i att gärningsmannen tar *kontroll* över offret (1 st.) alternativt *övertas* eller *överförs kontroll* över offret, utan att gärningsmannen varit inblandad i de tidigare leden (2 st.)
4. ett *exploateringssyfte* bakom dessa åtgärder, exempelvis arbetskraftsexploatering, men i det nu aktuella fallet ett utnyttjande för sexuella ändamål.

Jag kommer nedan, med hjälp av förarbeten och praxis, att gå igenom dessa rekvisit var och ett för sig för en mer djupgående förståelse för innebörden av dessa.

4.3 Handelsåtgärderna

Då människohandelsbrottet kan gå till på många olika sätt finns också lika många typer av förfaranden som kan komma i fråga som straffbara vid själva rekryteringen. De åtgärder som nämns i paragrafen är *rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot* samt skrivelsen *eller vidtar någon annan sådan åtgärd*, för att fånga upp även andra, liknande förfaranden.

Bestämmelsen tar sikte på handelsåtgärder som vidtagits i såväl ursprungs-, transit- och destinationsländer. Det spelar heller ingen roll var utnyttjandet av offret är tänkt att äga rum. Brottet behöver numera inte heller vara gränsöverskridande vilket innebär att alla åtgärder kan ha begåtts inom ett och samma land.³⁷

Handelsåtgärderna, som bör vara vidtagna av agenter, rekryterare, organisatörer eller transportörer, kan vidtas antingen för att förmå offret att på egen hand ta sig till ett annat land (destinationslandet) eller för att offret skall låta sig transporteras dit av förövarna.³⁸

Dessa transporter, överföringar eller liknande kan ske både inom ett land som mellan olika länder och överföringarna kan också ske mellan olika agenter eller rekryterare eller mellan t ex olika bordeller inom destinationslandet.³⁹ Rekvisitet om handelsåtgärderna är relativt okomplicerat varför jag inte kommer att redogöra för dess tillämpning i domstolspraxis.

4.4 Otillbörliga medel

Detta rekvisit handlar om de medel som används för att få offret att underkasta sig eller foga sig. För att det skall vara fråga om människohandel och inte ett frivilligt val att t ex låta prostituera sig skall gärningsmannen, för att lyckas genomföra handeln, ha betvingat eller undertryckt offrets vilja eller åtminstone begränsat dess fria val alternativt utnyttjat att det saknat sådana.⁴⁰ I paragrafen nämns *olaga tvång eller vilseledande, med utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med något annat sådant otillbörligt medel*.

Begreppet *vilseledande* återfinns i andra delar av brottsbalken, bl a i bedrägeribestämmelsen i BrB 9 kap. 1 §, varför det inte bör innebära några

³⁷ Prop. 2003/04:111, s 48f, samt Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007, s 4:4b

³⁸ Prop. 2001/02:124, s 34

³⁹ Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007, s 4:4b

⁴⁰ Prop. 2001/02:124, s 34 samt Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007, s 4:4b

större tolkningssvårigheter. Med begreppet menas ett förmedlande av en oriktig uppfattning till någon. Vilsedandet kan antingen avse vad resan handlar om, vilken typ av arbete det rör sig om eller under vilka villkor arbetet kommer att utföras.⁴¹

Vidare skall *olaga tvång* tolkas i överensstämmelse med straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB. Det skall därför handla om en situation där någon, genom misshandel eller eljest med våld eller hot om brottslig gärning, tvingar annan att underkasta sig de beskrivna åtgärderna.⁴² Inte heller detta rekvisit bör vålla svårigheter vid rättstillämpningen. Rekvisitet har hittills inte heller åberopats i något mål om människohandel.⁴³

Med *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* menas att missbruka att offret befinner sig i en särskilt utsatt och sårbar situation. Skrivningen fanns inte med i den ursprungliga bestämmelsen men tillades, på förslag av lagrådet, i och med de ändringar som gjordes av bestämmelsen 2004. Att missbruka någons utsatta belägenhet bör exempelvis omfatta att offret befinner sig i vanmakt, lever under ekonomiskt eller socialt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, lider av förståndshandikapp, sjukdom eller är beroende av någon för sitt narkotikamissbruk.⁴⁴ Rekvisitet har vållat vissa problem i rättstillämpningen vilket framkommer i genomgången av praxis nedan.

Viss oklarhet råder också kring hur begreppet *annat sådant otillbörligt medel* skall tolkas, och även detta rekvisit har visat sig vara svårt att tillämpa. Begreppet är något vagt och oklart men tanken är att det skall fånga upp alla typer av missbruk av personer som är särskilt utsatta så att inga straffvärda förfaranden faller utanför. Med skrivningen *annat sådant* vill man poängtera att det skall handla om ett otillbörligt medel som är att jämföra med vilsedande eller olaga tvång. Det kan enligt förarbetena handla om att missbruka att en person befinner sig i en särskilt utsatt position och därför är särskilt sårbar. Som exempel på vad denna utsatta position och särskilda sårbarhet kan bestå i anges att en person befinner sig i ett ekonomiskt skuldförhållande eller står i ett tjänste- eller anställningsförhållande till gärningsmannen, narkomaner som är beroende av den som tillhandahåller honom eller henne narkotika, en person som lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap eller lider av förståndshandikapp eller en sjukdom.⁴⁵ Det handlar som synes om samma typ av omständigheter som exemplifieras under *utnyttjande av någons utsatta belägenhet*.

⁴¹ Prop. 2001/02:124, s 34

⁴² Ibid.

⁴³ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2007:2, Människohandel (för sexuella ändamål) – möjligheter och svårigheter vid rättstillämpningen, Utvecklingscentrum Stockholm, februari 2007

⁴⁴ Prop. 2003/04:111, s 65, Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007, s 4:4 d

⁴⁵ Prop. 2001/02:124, s 34f

Gemensamt för de olika otillbörliga medlen är att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria och verkliga vilja. För att användandet av dem skall anses straffbart krävs att omständigheterna är sådana att offret inte har några andra verkliga eller godtagbara alternativ än att underkasta sig utnyttjandet.⁴⁶

Ett ytterligare krav för att åtgärderna och det otillbörliga medlet skall kunna bedömas som människohandel är att det föreligger ett kausalsamband melland dessa. Det skall handla om att det otillbörliga medlet antingen används för att tvinga offret till att åka med eller att de används för att förmå offret att frivilligt låta sig medföras men under falska förespeglningar eller genom utnyttjande av personens utsatthet. Det krävs således att offret aldrig skulle ha begett sig eller låtit sig transporterats till destinationslandet om inte de otillbörliga medlen hade använts.⁴⁷

4.4.1 Otillbörlighetsrekvisitet i rättspraxis

Huvuddelen av de domar som avser människohandel rör målsäganden som är under 18 år. I dessa fall behöver inte åklagaren bevisa att handelsåtgärderna och rekryteringen skett genom användandet av otillbörliga medel. Av den anledningen finns endast ett begränsat antal domslut som prövar otillbörlighetsrekvisitet. Följaktligen är det svårt att säga något säkert om hur domstolarna bedömer detta rekvisit.

I rättspraxis finns tre mål där otillbörlighetsrekvisitet prövats. I det första målet från **Solna tingsrätt, dom 2003-04-17**⁴⁸, som sedan överklagades till **Svea Hovrätt, dom 2003-06-26**⁴⁹, hade åklagaren gjort gällande att den tilltalade dels genom *vilseledande* och dels genom *annat sådant otillbörligt medel* två gånger förmått målsäganden att resa från Estland till Sverige för att prostituera sig. Enligt åklagaren bestod *vilseledandet* i att målsäganden blivit oriktigt informerad om att arbetet hon skulle utföra handlade om eskortservice, posering, striptease och massage när det i själva verket rörde sig om samlag mot betalning.

Att hon blivit vilseledd angående detta fann också tingsrätten styrkt. Vad som dock saknades, menade tingsrätten, var ett kausalsamband mellan vilseledandet och hennes resa till Sverige. Såsom nämnts ovan krävs att vilseledandet är orsaken till de åtgärder som målsäganden vidtar. Det hade framgått i polisförhör dels att hon anat vad arbetet egentligen bestod i, och dels att det var möjligt att hon skulle ha rest till Sverige i alla fall. Vidare hade målsäganden rest tillbaka till Estland för att vid ett senare tillfälle återkomma till Sverige för fortsatt prostitution. Det ansågs därför inte visat att hon inte skulle ha rest till Sverige även om hon hade känt till de verkliga

⁴⁶ Prop. 2001/02:124, s 25, Holmqvist, mfl. Brottsbalken, en kommentar, kap. 1-12, s 4:4 e

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Mål nr B 2636-02

⁴⁹ Mål nr B 3065-03

förutsättningarna, särskilt då hon vid den andra resan kände till vilket arbete hon skulle utföra.

Utöver vilseledande påstod åklagaren att den tilltalade dessutom skulle ha använt *annat sådant otillbörligt medel* för att förmå målsäganden att resa till Sverige. Detta grundade sig i att kvinnan levde under svåra förhållanden i hemlandet. Hon var arbetslös, hade ett barn att ta hand om och hade mycket högre boendekostnader än summan av de barnbidrag och hjälp hon fick av sina föräldrar. I denna svåra ekonomiska situation såg hon en tidningsannons i vilken ett lönande arbete i Sverige erbjöds.

Tingsrätten ansåg dock inte att dessa omständigheter var tillräckliga för att otillbörliga medel skulle anses ha använts. Anledningen till denna bedömning var dels att kvinnan inte hade berättat för den tilltalade om hennes situation i hemlandet och dels att hennes situation i sig inte var tillräckligt svår. Man hänvisade till förarbetena där det står att omständigheterna måste vara så svåra att offret inte skall ha något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja.

Då inget av de två otillbörliga medlen ansågs styrkta ogillades också åtalet för människohandel.

Hovrätten gjorde samma bedömning som tingsrätten och ogillade åtalet. Vad gäller *vilseledandet* poängterade man särskilt att målsäganden hade anat vad arbetet gick ut på och att hon vid ett senare tillfälle återkom till Sverige med vetskap om de verkliga förutsättningarna. Om rekvisitetet *annat sådant otillbörligt medel* anförde man att kvinnan visserligen levde under svåra ekonomiska omständigheter men att dessa inte var tillräckligt svåra för att styrka att hon i princip inte hade haft något annat val än att resa till Sverige. Man menade vidare att det inte var styrkt att den tilltalade kände till under vilka omständigheter hon levde.

I det andra målet, **dom 2004-04-29 från Huddinge tingsrätt**⁵⁰, där otillbörlighetsrekvisitet tas upp är det endast rekvisitetet *annat sådant otillbörligt medel* som prövas. Åklagaren yrkade ansvar för människohandel avseende två tilltalade för att de vid två tillfällen skall ha använt otillbörliga medel för att få målsäganden att bege sig från Estland till Sverige för att prostituera sig. Målsäganden var medveten om att det rörde sig om prostitution men de tilltalade hade utnyttjat att hon befann sig i en ekonomiskt svår situation och att hon därför var särskilt utsatt. Hon hade uppgett i förhör att hon i hemlandet fått kontakt med en av de tilltalade som erbjudit sig att hjälpa henne att prostituera sig i Sverige. Hon blev informerad om villkoren och att hon skulle få låna pengar till resan. Målsäganden påstod att den ena tilltalade, som hon träffade i Estland, kände till att hon hade höga skulder som hon inte kunde betala, att hon utsatts för

⁵⁰ Mål nr B 3848-03

brott som resulterat i en sjukdom med höga läkar- och medicinkostnader och att hon riskerade att hamna ”på gatan”.

Tingsrätten fann det utrett att målsäganden befann sig i en svår ekonomisk situation och att hon till följd därav inte såg någon annan möjlighet än att bege sig till Sverige och prostituera sig. När tingsrätten går över till frågan om de tilltalades kännedom om hennes situation och om de genom denna kännedom använt sig av otillbörliga medel resonerar de enligt följande. Man fann det styrkt att målsäganden vid det första mötet med den ena av de tilltalade berättade om sin svåra situation och sina skulder och den tilltalade hade då erbjudit sig att betala resan till Sverige. Den tilltalade måste därmed ha insett dels hur pressad hon var och dels att erbjudandet om att betala resan var en förutsättning för att hon skulle åka till Sverige och prostituera sig. Man menade också att den första tilltalade förmedlat denna information till den andra tilltalade. Trots detta ansåg man inte att det kunde hållas för visst att de tilltalade hade använt hennes utsatthet som ett påtryckningsmedel för att därigenom förmå henne till att resa till Sverige. Målsäganden hade i förhör sagt att hon inte visste om hennes skulder hade någon inverkan på om de tilltalade lät henne åka. Detta talade enligt tingsrätten för att målsäganden själv var angelägen om att få denna möjlighet snarare än att hennes situation använts som påtryckningsmedel. Efter detta prövade tingsrätten om de tilltalade i ett senare skede, vid inköpen av biljetter, utlåning av pengar samt genom instruktioner under resan, kan anses ha använt sig av otillbörliga medel och därmed betvingat hennes fria vilja. Man menade, trots att dessa omständigheter var besvärande för de tilltalade, och att deras åtgärder visar på ”ett cyniskt utnyttjande” av målsägandens utsatthet, att det inte är styrkt att målsäganden i detta läge ändrat inställning eller utsattes för någon utpressningsliknande situation som är att jämföra med olaga tvång eller vilseledning. Åtalet för människohandel ogillades därmed.

Dom 2006-04-12 från Katrineholms tingsrätt⁵¹, som sedan överklagades till **Svea Hovrätt i dom den 19 Sep 2006**⁵², är det tredje fallet som behandlar otillbörlighetsrekvisitet. Där gjordes gällande att de tilltalade genom *vilseledande* förmått målsägandena, däribland C, att resa till Sverige. Åklagaren yrkade ansvar för människohandel för sexuella ändamål då de tilltalade tillsammans hade, genom vilseledande, rekryterat målsäganden i Rumänien.⁵³ Vilseledandet bestod i att de blivit lovade arbete och semester i Sverige medan de i själva verket skulle komma att utnyttjas för sexuella ändamål. Väl i Sverige tillhandahöll hon, vid ett flertal tillfällen, sexuella tjänster och pengarna gick till de tilltalade.

Tingsrätten fann det styrkt att det enda skälet till varför C hade åkt till Sverige var löftet om att ett hushållsarbete där skulle ordnas till henne. Det hölls också för visst att de tilltalade aldrig haft för avsikt att ordna ett

⁵¹ Mål nr B 133-05

⁵² Mål nr B 3651-06

⁵³ Målet innehöll flera åtalspunkter med flera målsäganden. Jag håller mig dock endast till ”C” då diskussionen kring vilseledandet där är som mest klagörande.

hushållsarbete åt henne. Vidare ansåg man att C, direkt vid ankomsten till Sverige, kom att försättas i ett utsatt läge då hon fråntogs sitt pass, inte hade några egna pengar och varken kände någon i Sverige eller kunde det svenska språket. Mot bakgrund av detta ansågs hon inte ha kunnat motsätta sig de tilltalade och utförandet av de sexuella tjänsterna. Tingsätten fann att vilseledandet var styrkt och dömde båda de tilltalade till människohandel för sexuella ändamål.

Hovrätten delade tingsrättens bedömning avseende C och fastställde tingsrättens dom.

I ytterligare ett avgörande från **Hovrätten för västra Sverige, dom den 18 dec 2003**⁵⁴, gjorde åklagaren under en av åtalspunkterna gällande att den tilltalade hade genom vilseledande förmått målsäganden att komma till Sverige för att prostituera sig. Målsäganden var dock inte närvarande vid rättegången varför bevisvärdet av hennes uppgifter inte kunde grunda en fällande dom avseende människohandel för sexuella ändamål.

4.5 Kontroll

Ytterligare ett rekvisit som skall vara uppfyllt är att gärningsmannen uppnår kontroll. Som framgår av bestämmelsen skall människohandel omfatta den som rekryterar, transporterar, inhyser, tar emot eller vidtar någon annan sådan åtgärd med en person och *därigenom tar kontroll över personen*.

Denna kontroll skall vara en förutsättning för det efterföljande utnyttjandet, dvs offret skulle inte ha låtit sig utnyttjas om det inte vore för denna kontroll.⁵⁵

Vad som krävs för att denna kontroll skall anses uppnådd beskrivs i förarbetena som att offret skall vara ”i en trångmålsliknande situation eller faktisk beroendeställning i förhållande till gärningsmannen”. Det kan t ex handla om att offret är inlåst eller står under ett kontinuerligt hot från gärningsmannen.⁵⁶ Man poängterar dock i förarbetena att kravet på kontroll inte skall ställas alltför högt och att det kan räcka med en kontroll av ett mer begränsat slag eller av subtilare art.⁵⁷ Kontrollen måste dock innebära att offret känner ett tryck eller underläge av allvarligt slag som gör det svårt att förändra sin situation. Gärningsmannen skall ha ett påtagligt inflytande över offret och dennes agerande.⁵⁸

Vad denna kontroll har sin grund i kan variera. Det kan vara så att offret står i skuld till gärningsmannen eller är beroende av denne för sin försörjning.

⁵⁴ Mål nr B 4388-03

⁵⁵ Prop. 2003/04:111, s 50

⁵⁶ Ibid., s. 66

⁵⁷ Ibid., s 51 och s 66

⁵⁸ Ibid., s 51 och s 66 samt Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007, s 4:4 e

Kontrollen kan också grunda sig i att offret står i ett anställnings- eller lydnadsförhållande till gärningsmannen eller att gärningsmannen svarar för offrets vård eller tillsyn. Vidare kan det handla om att gärningsmannen har en myndighetsutövande funktion som offret på något sätt är beroende av, såsom polis eller socialarbetare.⁵⁹

Kontrollsituationen är viktig då den utgör fullbordanspunkten. Brottet fullbordas nämligen när människohandelsåtgärden, som genomförts med ett sådant medel och i ett sådant utnyttjandesyfte som avses, har resulterat i att gärningsmannen har kontroll över offret.⁶⁰

4.5.1 Kontrollrekvisitet i rättspraxis

Kontrollrekvisitet enligt första stycket har ej blivit prövat i svensk rätt där målsägande är över 18 år. Däremot har ett rättsfall hanterat diskussionen om överföring av kontroll, enligt andra stycket, vilket därmed också innehåller en prövning av huruvida kontroll till att börja med föreligger.

I dom **2006-02-14 från Norrköpings tingsrätt**⁶¹, som överklagades till **Göta Hovrätt, dom den 13 juni 2006**⁶² prövades som sagt främst rekvisitet *till annan fört över eller från annan tagit emot kontrollen* vilket medför ansvar enligt andra stycket, men då överföring av kontroll förutsätter en redan uppnådd kontroll kan domen även ge vägledning beträffande vad som menas med *tar kontroll* enligt första stycket. Jag kommer under denna punkt endast behandla de delar av domen som rör kontroll enligt första stycket medan prövningen enligt andra stycket kommer under nästa punkt.

I målet framkom att två målsäganden från Slovakien, L och M, blivit övertalade av två tilltalade att åka till Sverige för att skaffa ”vanliga jobb”. Väl i Sverige hade de, trots ansträngningar, inte fått något jobb, varpå de tilltalade ordnade kunder för att de skulle prostituera sig. De berättade att de inte direkt tvingades in i prostitution av de tilltalade men kände att de inte hade något annat val då de annars riskerade att ”hamna på gatan”. Åklagaren gjorde gällande att kontrollen över målsägandena hade tagits genom ett utnyttjande av att kvinnorna befunnit sig i en utsatt belägenhet och trångmålsliknande situation och att målsägandena på så sätt hamnat i en faktisk beroendeställning i förhållande till de tilltalade. Vidare hade de tilltalade ordnat kunder till dem, mellan tio och tjugo stycken om dagen, de hade tagit deras pass och tog hand om alla pengar som de tjänade genom prostitutionen. Senare uppläts en av målsägandena, L, till till en annan tilltalad för en ersättning om 7000 kronor för att denne skulle få utnyttja henne för sexuella ändamål.

⁵⁹ Prop. 2003/04:111, s 66

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Mål nr B 982-05

⁶² Mål B 626-06

Tingsrätten fann styrkt att de tilltalade hade tagit kontroll över L genom att, med vetskap om att hon inte skulle kunna få ett vanligt arbete, inte kunde språket eller kände någon annan i Sverige och inte hade något boende eller pengar, utnyttja hennes situation. Vidare tog de hennes pass samt de pengar hon kom att tjäna genom prostitutionen. Det förhållandet att hon kunde upplåtas för pengar ansåg man också utgöra en avgörande omständighet som talade för att hon stod under de tilltalades kontroll. De tilltalade dömdes följaktligen för människohandel avseende L.

Beträffande M hade tingsrätten att ta ställning till om de två första tilltalade hade kontroll över henne och huruvida de sedan överfört denna kontroll till de två andra tilltalade. Tingsrätten konstaterade att för att de två senare skulle kunna dömas för ett övertagande av kontroll krävdes att en kontroll över M redan förelåg, vilket man inte ansåg vara fallet. Detta berodde på att M var äldre än L, hade prostituerat sig tidigare och var innan resan införstådd med att hon i Sverige skulle prostituera sig. Det hade vidare framkommit av avlyssnade telefonsamtal att hon bättre kunde ta vara på sig själv. En avgörande omständighet var också att hon inte medverkade i rättegången varför bevisningen avseende hennes del inte ansågs tillräcklig. Då tingsrätten inte ansåg det styrkt att de första tilltalade hade kontroll över henne kunde man heller inte döma de två andra tilltalade för att ha övertagit kontrollen över henne. Ingen av de tilltalade kunde därmed dömas för människohandel.

Som nämnts ovan överklagades domen till Göta Hovrätt. Hovrätten delade tingsrättens bedömning och fastställde domen avseende L. När det gällde den andra målsäganden, M, gjorde man dock en annan bedömning. Detta berodde på att åklagaren i Hovrätten justerade sin gärningsbeskrivning. I den tidigare gärningsbeskrivningen skulle de tilltalade ha övertagit och behållit den tidigare uppnådda kontrollen medan åklagaren nu justerade denna till att de två tilltalade som övertog M hade lyckats ta kontroll och bevarat denna kontroll. På detta sätt blev det inte avgörande huruvida det tidigare förelåg en kontroll eller inte.

Hovrätten lade inte M:s egna berättelse till grund för bedömningen, i vilken hon förnekat att hon blivit utnyttjad och prostituerat sig, då man menade att denna version inte stämde överens med de tilltalades egna uppgifter och då det fanns anledning för henne att inte vilja avslöja de verkliga omständigheterna. Man ansåg att det av utredningen framgick att M varit i en utsatt belägenhet. Även om hon tidigare prostituerat sig var det osannolikt att hon skulle varit införstådd med de villkor under vilka prostitutionen skulle ske. Hon hade förts till en okänd plats där hon inte kände någon, inte hade några egna pengar och i ett land där hon inte kunde språket. Vidare hade det framkommit att hon hört att det i Sverige var olagligt med prostitution samt att hon kände sig övervakad. Hon hade i avlyssnade telefonsamtal sagt att hon var i händerna på personer som skulle lämna tillbaka henne, något som man menade tyder på att hon upplevde att hon stod under deras kontroll. I andra samtal framgick det också att de tilltalade ansåg sig ha kontroll över henne bl a då de vid flera tillfällen talade

om att de hade köpt henne för 5000 kronor. Hennes identitetshandlingar hade omhändertagts och de pengar hon tjänade gick till de tilltalade. Mot bakgrund av detta ansåg Hovrätten att de tilltalade hade kontroll över henne och att åtalet för människohandel avseende även henne skulle vinna bifall.

4.6 Överförande och övertagande av kontroll enligt 2 st

Bestämmelsens andra stycke handlar om straffansvaret för personer som till annan för över eller från annan tar emot kontrollen över en person. För straffansvar i sådana lägen krävs att det finns ett utnyttjandesyfte men däremot krävs varken någon handelsåtgärd eller att något otillbörligt medel använts om kontrollen ändå föreligger. Kontrollen kan således ha uppkommit på vilket sätt som helst, och brottet fullbordas när kontrollöverföringen är genomförd.⁶³ Med detta stycke vill man täcka in alla händelser i ledet så att inte personer som är inblandade i handeln vid en senare tidpunkt, men med syfte och uppsåt till brottet, skall kunna komma undan.

4.6.1 Överförande och övertagande av kontroll i rättspraxis

I samma mål som refererades ovan, **dom 2006-02-14 från Norrköpings tingsrätt**⁶⁴ prövades inte bara om de tilltalade tagit kontroll över målsäganden utan även huruvida en tilltalad i ett senare led kunde fällas för människohandel för att ha tagit emot och sedan överfört denna kontroll. Åklagaren yrkade ansvar dels för att denna tilltalade skulle ha tagit emot kontrollen av L mot en ersättning av omkring 7000 kronor och dels för att vid ett senare tillfälle ha fört över kontrollen till två andra personer, mot en ersättning av 800 euro, för att även dessa skulle kunna utnyttja henne för sexuella ändamål. Åklagaren påstod att den tilltalade vid mottagandet av kontrollen över L utnyttjat att hon befann sig i trångmål och i en beroendeställning och dessutom förstärkt kontrollen över henne genom att ta hand om hennes pass. När han senare överförde kontrollen genom att vidareupplåta henne lämnade han också hennes pass till de nya kontrollhavarna.

Tingsrätten ansåg att avtalet om att mot betalning ta över målsäganden i sig talade för att den tilltalade var medveten om att målsäganden befann sig i trångmål och i en beroendeställning. Att ingå detta avtal och ta emot henne innebar att han utnyttjade hennes utsatta situation. När målsäganden, L, överfördes hade hon åkt till Göteborg, utan pengar och pass och såg sig inte ha något annat val än att foga sig och låta sig överlämnas. Dessa omständigheter ansåg tingsrätten tala ytterligare för att den tilltalade var

⁶³ Prop. 2003/04:111, s 67

⁶⁴ Mål nr B 982-05

medveten om hennes situation och att övertagandet av kontrollen skedde i syfte att utnyttja henne sexuellt. Genom att ta hennes pass ifrån henne och sedan föra detta vidare vid den nya upplåtelsen förstärkte han dessutom den förefintliga kontrollen. Han dömdes därmed till människohandel.⁶⁵

Beträffande den andra överföringen av L gjorde tingsrätten följande bedömning. Även här menade man att själva upplåtelseavtalet i sig talade för att de tilltalade var medvetna om, och utnyttjade L:s beroendeställning och utsatta position. Även vid denna överföring omhändertog de tilltalade hennes pass. Hon utsattes inte för våld, hot eller inlåsning men hon var alltid övervakad av någon av de inblandade och befann sig i en utsatt situation i övrigt. De pengar hon tjänade gick i huvudsak till de tilltalade. Dessa omständigheter talade, enligt tingsrätten, för att de tilltalade hade tagit emot och behållit kontroll över målsäganden, och även dessa tilltalade dömdes för människohandel.

Beträffande dessa två överföringar av kontrollen avseende L, fastställde hovrätten tingsrättens dom.

4.7 Utnyttjandesyftet

Ett av de syften som människohandelsbrottet omfattar är att offret skall utnyttjas för sexuella ändamål, vilket är den variant som jag valt att behandla särskilt. Syftet kan antingen vara att personen skall utsättas för sexualbrott, för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål.

Sexualbrotten som åsyftas återfinns i 6 kap. 1, 2, 3 och 4 §§ brottsbalken. Det handlar om de mer allvarliga sexualbrotten; våldtäkt och grov våldtäkt i 1 §, sexuellt tvång och grovt sexuellt tvång i 2 §, sexuellt utnyttjande och grovt sexuellt utnyttjande i 3 § samt sexuellt utnyttjande av underårig och grovt sexuellt utnyttjande av underårig i 4 §.⁶⁶

Den andra varianten innebär att någon utnyttjas för *tillfälliga sexuella förbindelser*, dvs. i prostitution. Begreppet innefattar detsamma som i koppleribrottet, d v s att någon drar ekonomisk eller annan fördel av annans prostitution. Det krävs dock int att någon direkt betalning sker för den sexuella förbindelsen. Att någon själv köper en sexuell tjänst räcker dock inte för straffansvar för människohandel.⁶⁷

Med begreppet på *annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål* har man velat fånga upp andra typer av utnyttjanden utöver prostitution. Exempel på detta

⁶⁶ Prop. 2001/02:124, s 35

⁶⁷ Prop. 2001/02:124, s 27 samt Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007 s 4:4 e

är att utnyttja en person för medverkan i framställning av pornografiska alster eller pornografiska föreställningar. Det krävs att det antingen är fråga om sexuella handlingar eller ohöjd exponering av sexuell innebörd. Därtill krävs att det handlar om ett utnyttjande av offret. Utförs handlingarna under tvång eller utförs de under kränkande eller svåra förhållanden skall det alltid bendömas som ett utnyttjande.⁶⁸

4.8 Det subjektiva rekvisitet

Som subjektivt rekvisit krävs uppsåt som täcker de objektiva rekvisiten. Åtgärderna skall ha vidtagits i syfte att utnyttja en person för sexuella ändamål. Med uttrycket *i syfte att*, klargörs att det krävs ett direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandet.⁶⁹

Det har diskuterats en del kring huruvida det för ansvar skulle räcka med ett indirekt uppsåt eller ett eventuellt uppsåt. Man har dock varit rädd för att detta skulle resultera i ett för vidsträckt gärningsmannansvar. Som exempel har man tagit att med ett indirekt eller eventuella uppsåt kan en människosmugglare, vars syfte är att tjäna pengar på människors förhoppningar om en bättre tillvaro, dömas för människohandel om denne misstänker att personen kan komma att utnyttjas för exempelvis sexuella ändamål. Människohandelsbrottet bör därför enligt regeringen förbehållas de gärningsmän som har exploatering som huvudsyfte för åtgärderna.⁷⁰ I en den nyligen presenterade SOU 2008:41 föreslår man dock att detta skall ändras till ett indirekt eller eventuellt uppsåt genom formuleringen *med uppsåt att* istället för såsom tidigare *i syfte att*. Det återstår att se om denna förändring kommer att ske.

⁶⁸ Prop. 2001/02:124, s 35

⁶⁹ Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del I (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007, s 4:4 f

⁷⁰ Prop. 2003/04:111, s 43f

5 Motiv och tankar bakom människohandel, koppleri och köp av sexuell tjänst

5.1 Allmänt

För att kunna granska en bestämmelses tillämpningsproblem är det av stor vikt att definera dess skyddsintresse. Det är detta mål som man skall utgå ifrån vid bedömningen av bestämmelsens effektivitet. Skyddsintresset hänger vidare samman med vem som är målsägande för brottet och huruvida målsägandens samtycke kan ha en ansvarsbefriande verkan. I det följande avsnitt kommer jag att gå igenom innebörden av dessa begrepp för att sedan utreda dem i förhållande till bestämmelserna om människohandel, koppleri och köp av sexuell tjänst. Jag tar upp bestämmelserna om koppleri och köp av sexuell tjänst då jag menar att dessa bestämmelser är relevanta i de fall människohandeln inte bara når fullbordanspunkten, utan också omfattar ett utnyttjande i prostitution. Framställningen kommer att tydliggöra vissa intressanta aspekter på relationen mellan dessa bestämmelser och utgöra en del av bakgrunden till den avslutande diskussion som därpå följer.

5.2 Om skyddsintresse, målsägandebegrepp och verkan av samtycke

Kriminalisering av en gärning förutsätter starka skäl; det måste finnas ett värde eller intresse som det finns behov av att skydda. Lagstiftaren har bakom varje kriminalisering avsikten att skydda ett sådant intresse. Det kan handla om liv, frihet, hälsa, egenom, ära, statens oberoende osv. Det är dessa värden som kallas en bestämmelses skyddsintresse. Dessa skyddsintressen är ofta vaga och framgår sällan uttryckligen av en bestämmelse. Vad som utgör en bestämmelses skyddsintresse kan ibland vara mer komplicerat än vad det verkar vid första anblick. Skyddsintressena utgör dock grunden för brottsbalkens uppdelning och systematik.⁷¹ Människohandelsbestämmelsen återfinns som nämnts i brottsbalkens 4 kap. vilket har rubriken brott mot frid och frihet.

En närliggande fråga är vem som är målsägande för brottet. I rättegångsbalken 20 kap. 8 § 4 stycket definieras målsägande som ”den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada.”

⁷¹ Jareborg, N, Allmän kriminalrätt, Iustus förlag AB, Uppsala 2001, s 51f

När man pekar ut målsäganden för ett brott innebär detta att peka ut den som närmast drabbas av det brott som kriminaliseringen är avsedd att motverka. Precis som med skyddsintresset är målsägande ibland lätt och ibland svår att peka ut. En misshandel är ofta riktad mot en viss person, medan det vid exempelvis brott mot allmän ordning är svårare att identifiera en person som lider skada av brottet. I doktrin delar man ibland in brotten i tre kategorier; brott mot enskild, brott mot allmänheten och brott mot staten. Målsägandebegreppet kommer endast i fråga när det gäller brott mot enskild.⁷²

I de fall det är oklart vem som är målsägande för ett brott finns olika läror om hur man skall bestämma vem som är målsägande. Enligt en av dessa kan man ta ledning av straffbestämmelsens skyddsintresse, då målsäganden är bärare av de skyddsintresse som bestämmelsen avser att skydda.⁷³ Enligt en annan metod är målsäganden den som berörs av brottets verkningar, oavsett om offrets intresse skall skyddas av bestämmelsen eller inte.⁷⁴

Som målsägande har man vissa rättigheter i straffprocessen, bl a rätt att föra talan om ansvar för brott (enskild åtalsrätt) och dels att föra talan om skadestånd i samband med brottmål (enskilt anspråk). Syftet med dessa rättigheter är bl a att den som kan tänkas känna sig kränkt av brottet skall inta ställning som målsäganden och få någon slags upprättelse, och dels att målsäganden kan utöva en slags press eller kontroll över att åklagaren fullgör sin skyldighet att beivra brottet.⁷⁵

Slutligen skall jag beröra den straffrättsliga förutsättningarna för samtyckets ansvarsbefriande verkan. Regleringen återfins i BrB 24 kap. 7§ där det anges att "[e]n gärning som någon begår med samtycke från den mot vilken den riktas utgör brott endast om gärningen, med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som den medför, dess syfte och övriga omständigheter, är oförsvarlig." Då endast den person mot vilket brottet riktas kan lämna ett giltigt samtycke innebär detta att samtycke endast kan ges för brott mot person. Det krävs vidare att gärningen, med hänsyn till omständigheterna, är försvarlig. Detta har i praxis tolkats som att man inte kan samtycka till uppsåtligt dödande eller misshandel av normalgraden, däremot ringa misshandel. För att ett samtycke skall ha en ansvarsbefriande verkan krävs vidare att samtycket skall vara lämnat frivilligt, av den som är behörig och att det lämnas vid själva gärningen.⁷⁶

⁷² SOU 2001:14, del 2, s 287

⁷³ Heuman, L, Målsägande, P.A Norstedt & Söners förlag, 1973, s 35

⁷⁴ Ibid., s 42

⁷⁵ Ekelöf, Per Olof, Rättegång - 2 häftet. Norstedts juridik, Stockholm, 1996, s 66f

⁷⁶ Wennberg, S, *Introduktion till straffrätten*, Norstedts juridik, Stockholm, 2008, s 39f

5.3 Människohandel - skyddsintresse, målsägandebegrepp och verkan av samtycke

Människohandelsbestämmelsens utformning och syfte har hämtats från definitionen i Palermoprotokollet, och utgör ett brott mot frid och frihet. Det handlar om en kränkning av personliga intressen som inte är av ekonomiskt slag.⁷⁷ Det är således själva fridskränkningen som är det väsentliga för brottet, vilket också kommer till uttryck genom att brottet anses fullbordat i och med att gärningsmannen uppnår en kontroll över offret, detta oavsett om det åsyftade utnyttjandet kommer till stånd eller ej.⁷⁸ Det framgår också av förarbetena till bestämmelsen att den först och främst tar sikte på situationer där förövaren missbrukar en persons utsatthet och därigenom försätter denne i en situation som han eller hon svårligen kan ta sig ur.⁷⁹ Man fokuserar således inte något på de kränkningar som kan komma ifråga i de fall ett utnyttjande verkligen kommer till stånd.

Människohandel utgör ett brott mot person och målsäganden är den som utsatts för människohandeln. Trots att människohandel är ett brott mot person har man i både Palermoprotokollet och EU:s rambeslut slagit fast att ett samtycke från offret inte har någon ansvarsbefriande verkan såvida otillbörliga medel har använts. Detta har inte stadgats i den svenska bestämmelsen då man ansåg att den svenska regleringen av samtycke och de principer som brottsbalken vilar på räckte för att den svenska bestämmelsen skulle tolkas enligt de folkrättsliga instrumenten. Man menade att då människohandelsbrottet fullbordas redan i och med att gärningsmannen tar kontroll över offret, innan något utnyttjande behöver ha kommit till stånd, saknar ett samtycke i ett senare skede betydelse. Vidare måste, enligt svensk rätt, ett samtycke ges innan någon del av brottet företagits, dvs innan kontrollen uppnåtts, och sedan fortgå under hela tiden brottet pågår. Skulle offret samtycka till själva utnyttjandet har brottet redan pågått en tid och samtycket blir på så sätt utan verkan. Utöver detta skall, såsom ovan nämnts, ett samtycke enligt svensk rätt också vara försvarligt med hänsyn till den skada, kränkning, fara som brottet medför. Ett samtycke till människohandel är inte försvarligt mot bakgrund av dessa kriterier.⁸⁰

⁷⁷ Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007, s 4:2

⁷⁸ SOU 2008:41, s 64

⁷⁹ Prop. 2001/02:124 s. 22

⁸⁰ Prop. 2003/04:111, s 16 och 60ff

5.4 Koppleri och köp av sexuell tjänst – skyddsintresse, målsägandebegrepp och verkan av samtycke

Koppleri och köp av sexuell tjänst har delvis samma skyddsintresse då syftet med koppleribrottet är att försvåra prostitution, d v s köp av sexuell tjänst. I förarbetena till koppleribestämmelsen motiveras kriminaliseringen av att prostitutionsverksamhet inte bara är skadligt för de inblandade kvinnorna utan också ogynnsamt för jämställdheten mellan kvinnor och män samt att sexualsynen i allmänhet påverkas negativt. Prostitution är därför ett samhällsproblem som måste bekämpas, bl a genom koppleribestämmelsen.⁸¹

Denna grundsyn återfinns man i förarbetena till bestämmelsen om köp av sexuell tjänst där man utan tvekan anser att prostitution är skadligt både för de enskilda prostituerade och för samhället. Man menar att de prostituerade ofta befinner sig i en värld där det förekommer omfattande kriminalitet, exempelvis narkotikahandel, bordellverksamhet, misshandel m.m. Man ser också prostitution som en grogrund för annan brottslighet, exempelvis utpressning. Vidare uppfattar man det som att de prostituerade ofta har en svår social situation. Mot bakgrund av detta anser man att det är viktigt att prostitution bekämpas. Ett förbud mot köp av sexuell tjänst, menar man, markerar samhällets värderingar och underlättar en effektivare bekämpning av prostitutionens skador.⁸²

Koppleribestämmelsen och bestämmelsen om köp av sexuell tjänst har således ett skyddsintresse som dels omfattar enskilda intressen (de prostituerade) men främst allmänheten.⁸³ Att skyddsintresset i första hand är allmänhetens intresse återspeglas också i att ett samtycke från den prostituerade inte befriar gärningsmannen (kopplaren eller sexköparen) från ansvar enligt 24 kap. 7 § BrB, då den den prostituerade inte förfogar över det intresse som bestämmelsen skyddar.⁸⁴ Dessa brott är främst ett brott mot allmänheten; det är själva företeelsen man vill komma åt.

Om man går vidare till målsägandebegreppet för dessa båda bestämmelser ser de delvis olika ut. När det gäller köp av sexuell tjänst är bestämmelsen till för att skydda allmänna intressen och brottet anses inte vara riktat mot en enskild person. Detta medför att säljaren, den prostituerade, inte utgör målsägande. Ser man istället på koppleribestämmelsen har man i doktrin gjort följande slutsatser. Då brottet både är till för att skydda de prostituerade och allmänheten finns det också en skillnad i de fall där den

⁸¹ Prop. 1983/84:105, s 37 f och 40 f

⁸² Prop. 1997/98:55, s 104 samt Jareborg, Nils, *Brotten I*, Norstedts, 1984, s. 318

⁸³ Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007, s 6:48

⁸⁴ SOU 2001:14, s 288 f

prostituerade erkänns målsägandestatus, d v s där koppleri betraktas som ett brott mot person, och inte. Om kopplaren ekonomiskt *utnyttjar* någons prostitution på ett otillbörligt sätt bör den prostituerade betraktas som målsägande. I de fall där det handlar om ett *främjande* av prostitutionen är det mer tveksamt. Om främjandet handlar om att hyra ut en lägenhet till den prostituerade för dennes verksamhet, eller att ge anvisningar till kunder om prostituerades adresser eller på något sätt bidrar till att den prostituerade fortsätter eller påbörjar prostitution, bör detta inte medföra att den prostituerade får målsäganderätt. Om däremot den psykiska påverkan har pågått under en längre tid och inte kan anses som tillfällig, och denna har bidragit till att personen har valt att prostituera sig, bör målsäganderätt tillerkännas.⁸⁵

5.5

⁸⁵ Heuman, Lars, *Målsägande*, P.A Norstedt & Söners förlag, 1973, s 463f

6 Diskussion

6.1 Allmänt om bestämmelsens problem

Såsom nämnts i inledningen har människohandelslagstiftningen fått mycket kritik för att den är svår att tillämpa och för att så få förövare döms. Något jag inte tar upp i genomgången av rättsfallen men som är värt att nämna är att i flertalet av de fall där människohandel ogillades så dömdes gärningarna såsom koppleri eller grovt koppleri. När man bedömer bestämmelsens effektivitet i tillämpningen är det också viktigt att beakta alla människohandelsliknande situationer där åklagaren istället för människohandel väljer att åtala för koppleri, då svårigheterna att nå upp till de problematiska rekvisiten är för stora.

När gärningsmännen döms för koppleri, som är ett brott mot allmänheten, istället för människohandel, som utgör brott mot person, innebär detta att ett helt annat skyddsintresse gör sig gällande och offren fråntas i vissa fall sin målsägandestatus och därmed sin rätt att föra talan om ansvar för brottet, sin rätt till upprättesle och skadestånd. Målsäganden har också viss rätt till målsägandebiträde och stödperson, medan den person som säljer sex i ett kopplerimål istället för målsägande blir ett vittne i processen.⁸⁶ Det är således viktigt att se till att människohandelsbestämmelsen utformas så att den kan tillämpas på ett mer effektivt sätt.

De problem som framkommit i rättspraxis handlar främst om de två rekvisit som tar sikte på maktförhållandet mellan gärningsman och offer; otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet. Nedan följer därför en diskussion kring dessa två rekvisit mot bakgrund av människohandelsbestämmelsens syfte, skyddsintresse och relation till prostitutionslagstiftningen.

6.2 Otillbörlighetsrekvisitet

Då människohandelsbestämmelsen är ett brott mot frid och frihet siktar den på fall där någons utsatta situation missbrukas för att möjliggöra ett utnyttjande. Det är själva fridskränkningen som särskiljer människohandelsbrottet från koppleri. Syftet är således att, genom kravet på att ett otillbörligt medel skall ha använts, skilja människohandel från de fall där personer frivilligt vill prostituera sig.

⁸⁶ När det gäller kopplerimål av människohandelsliknande karaktär har dock ett målsägandebiträde nästan alltid förordnats i praktiken, se Rikskriminalpolisen, *Människohandel för sexuella ändamål m.m., Lägesrapport 9*, 1 januari-31 december 2006, RKP, KUT 2007:6, s 36

Redan i samband med de ändringar som gjordes i bestämmelsen 2004 diskuterades otillbörlighetsrekvisitet ur ett effektivitetsperspektiv då det hade medfört vissa tillämpningssvårigheter i rättspraxis. Man framhöll bl a att det varit svårt att bevisa de otillbörliga medlen samt att fokus flyttades från gärningsmannens handlande till offrets bakgrund och situation. Trots detta menade man att skälen till att ha kvar otillbörlighetsrekvisitet vägde tyngre. Detta då rekvisitet skapar en tydlig gränsdragning till andra brott; otillbörligt utnyttjande av annans prostitution är redan kriminaliserat som koppleri. Vidare menade man att rekvisitet är centralt för människohandelsbrottet i förhållanden till dess skyddsintresse, frid och frihet, samt att brottsbeskrivningen annars skulle bli kraftigt uttunnad och skapa problem ur legalitetssynpunkt.⁸⁷

Jag menar att det finns ett antal problem med otillbörlighetsrekvisitet som är värda att diskutera. Ett av dessa är bestämmelsens skyddsintresse. Såsom nämnts tidigare är brottet idag utformat som ett brott mot frid och frihet. Brottet kan vara fullbordat utan att något utnyttjande hunnit komma till stånd. I de fall där ett utnyttjande sker, exempelvis prostitution, bör rimligen även prostitutionslagstiftningens skyddsintressen göra sig gällande. Den svenska hållningen när det gäller prostitution är att det är ett brott mot allmänheten, ett samhällsskadligt fenomen som bl a motverkar strävandena mot jämställdhet. Att en människa utgör en handelsvara för någon annans sexuella drift är stötande även mot de som inte direkt drabbas. Att brottet människohandel konstruerats som ett brott mot frid och frihet går således i viss mån emot tankarna bakom kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst och koppleri.

En annan, närliggande problematik, handlar om prostitution och samtycke. Då prostitutionslagstiftningens skyddsintressen delvis är allmänhetens väl, innebär detta att ett samtycke från en sexsäljare inte har en ansvarsbefriande verkan för köparen. Då köp av sexuell tjänst och koppleri är ett brott mot allmänheten förfogar inte den prostituerade över intresset, och samtyckets vara eller icke vara är betydelselöst. I människohandelslagstiftningen har samtycket, genom uppställningen av otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet, fått en avgörande betydelse. Fokus har lagts på offrets medvetenhet om, eller villighet till, att prostituera sig, vilket i praxis ofta har varit svårbevisat och utslagsgivande. I domstolarnas prövning av huruvida målsäganden blivit vilseledd av gärningsmannen har man i vissa fall sett tidigare prostitution som ett bevis för att hon var medveten om att resan till Sverige skulle handla om utnyttjande för sexuella ändamål. Man har då menat att hon själv fritt kunnat ta ställning till utnyttjandet utan påverkan från gärningsmannens sida och därmed tolkat in ett samtycke. I domsluten formuleras detta t.ex. som att ”målsäganden själv var angelägen att åka” och att målsäganden ”visste vad hon gav sig in i”⁸⁸. Detta alltså trots att ett samtycke inte skall vara relevant för bedömningen. Domstolen bör fokusera mer på gärningsmannens handlande, avsikt och insikt istället för offrets bakgrund, insikt och samtycke.

⁸⁷ Prop. 2003/04:111, s 57-58

⁸⁸ Dom 2004-04-29 från Huddinge tingsrätt, mål nr B 3848-03

På samma tema kan man också tala om frivillighet. Även om det framkommer att en person varit medveten om att resan till Sverige kommer att innebära prostitution, och man kan säga att personen samtyckt till detta, hur skall detta samtycke bedömas? Kan man tala om frivillighet i ett människohandelsförfarande? Det faktum att gärningsmännen väljer ut sina offer från andra, fattigare länder, och i dessa länder väljer ut personer som lever under ogynnsamma förhållanden visar att prostitution i ett annat land inte är en verksamhet som är lätt att rekrytera någon till. I många rättsfall har domstolarna fastställt att gärningsmännen har haft nära kopplingar till målsägandenas hemländer och känner således väl till landets ekonomiska och sociala struktur, vilket har avgörande betydelse för hur de uppfattar offrens levnadsvillkor⁸⁹. Mot bakgrund av detta menar jag att man kan problematisera begreppet frivillighet. Vidare bör man, menar jag, beakta dessa förhållanden i större utsträckning än idag när man bestämmer sig för vad som skall krävas för att människohandelsbrottet skall vara för handen.

När det gäller rekvisitet *annat sådant otillbörligt medel* skall åklagaren, enligt förarbetena, inte bara bevisa att målsäganden bafann sig i en utsatt situation utan också att denne inte hade ”något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja”⁹⁰. Detta innebär att målsäganden inte bara måste kunna redogöra för hur hennes egen situation såg ut och vilka möjligheter som fanns, utan också förklara varför andra handlingsalternativ inte var ”verkliga eller godtagbara”. En fråga som då uppkommer är utifrån vems perspektiv detta skall bedömas; utifrån domstolens (objektiva) eller målsägandens (subjektiva) perspektiv? Jag menar att dessa två perspektiv kan få tämligen skilda resultat, vilket hänger samman med just målsägandens utsatthet och hur man i ett sådant läge tänker kring sin situation och sina livsval. Mot bakgrund av detta är det enligt mig vanskligt att tala om frivillighet. Det kan vara närmast omöjligt att sätta sig in i hur man i en så utsatt situation tänker och känner kring sitt liv och sina valmöjligheter.

När det gäller kraven på vad som utgör otillbörliga medel finns exempel på fall där man i rättstillämpningen enligt mig ställt kravet alltför högt. Värt att nämna är domstolens tolkning av rekvisitet *annat sådant otillbörligt medel* där gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i en särskilt utsatt situation. Att befina sig i en särskilt utsatt situation exemplifieras i förarbetena med att stå i ett ekonomiskt skuldförhållande eller tjänsteförhållande till gärningsmannen, att vara narkoman och beroende av den som tillhandahåller droger, befina sig i vanmakt, flyktingskap eller ha något förståndshandlikapp eller sjukdom. Det handlar således om ganska extrema situationer och det kan ifrågasättas om det skall krävas dylika situationer för att människohandel skall föreligga. I praxis har det visat sig att de flesta offer för människohandel är unga och lever under svåra förhållanden. Det framkommer också att många känner gärningsmännen sedan tidigare. Jag menar att det maktförhållande som krävs för

⁸⁹ SOU 2008:41, s 73

⁹⁰ Prop. 2001/02:124, s 25

människohandel kan föreligga även utan de extrema exempel som räknas upp i förarbetena. Det kan ha uppkommit på ett mer subtilt sätt där makten byggts upp under lång tid och med medel som var för sig inte anses särskilt drastiska.

Samma dom som nämnts ovan för att problematisera frågan om offrets samtycke, kan också tas som exempel på hur beviskraven ibland ställts alltför högt. I dom 2004-04-29 från Huddinge tingsrätt⁹¹, resonerade man kring huruvida målsäganden kände till vilken betydelse hennes ekonomiska situation hade för de tilltalades val att låta henne åka. Därmed flyttades fokus från vad de tilltalade kände till om hennes situation till vad målsäganden kände till om de tilltalades insikter och avsikter. Då hon inte var säker på att hennes ekonomiska situation användes som ett påtryckningsmedel av de tilltalade drog man slutsatsen att hon själv var angelägen att åka till Sverige för att prostituera sig. Detta skapade ett i princip omöjligt beviskrav för ett rekvisit som redan är svårt att bevisa. Jag anser att det faktum att många tilltalade väljer ut personer som kommer från fattigare länder och med en ofta utsatt situation pekar på att kraven på de otillböliga medel som skall ha använts inte bör sättas alltför högt.

6.3 Kontrollrekvisitet

Kontrollrekvisitet fanns inte med i människohandelsbestämmelsens ursprungliga lydelse utan lades till när man tog bort kravet på att människohandeln måste vara gränsöverskridande. Rekvisitet återfinns dock inte i vare sig Palermnprotokollet eller EU:s rambeslut.⁹²

I samband med införandet av kontrollrekvisitet framfördes vissa farhågor från remissinstanserna. Bl a anförde lagrådet att rekvisitet är vagt och kan ge upphov till tillämpningsproblem. Trots denna kritik ansåg lagrådet såsom regeringen att rekvisitet behövs för att skilja människohandel från ”fall av tillfälliga eller mera ofarliga personkontakter”. Ytterligare skäl som framförs i förarbetena är att det skall vara fråga om ”[...] handelsåtgärder som ingår som ett led i att åstadkomma det åsyftade utnyttjandet[...] Den sålunda nödvändiga kontrollsituationen åstadkoms i människohandeln genom sådana befattningar med offret som resulterar i eller innefattar ett skapande, vidmakthållande eller en överföring av kontroll över offret[...] Det är vidare just denna kontrollsituation som gör att brottet har ett så högt straffvärde och har kommit att kallas den moderna tidens slavhandel.” Utan rekvisitet skulle det dessutom vara oklart när brottet fullbordats. Vidare menade man att det straffbara området bör avgränsas genom att det i bestämmelsen bara angavs sådana handelsåtgärder som ingår som ett led i att åstadkomma det efterföljande utnyttjandet och som typiskt sett innebar att gärningsmannen tog kontroll över offret.⁹³

⁹¹ Mål nr B 3848-03

⁹² Prop. 2003/04:111, s 100

⁹³ Prop. 2003/04:111, s 51 och s 100

Även när det gäller detta rekvisit finns en rad problem värda att diskutera. För det första kan man ifrågasätta om inte användandet av otillbörliga medel och handelsåtgärnderna i sig resulterar i att en kontrollsituation uppkommer. Har man väl rekryterats med hjälp av medel som handlar om att skapa eller utnyttja en maktsituation föreställer jag mig att det är svårt att undgå ett utnyttjande. Detta sammanhänger med problemet kring frivillighet. Om man väl hamnat i ett främmande land⁹⁴, dit man rekryterats med något av de otillbörliga medlen kan man fråga sig hur pass mycket det egentligen säger att man fogar sig frivilligt utan att stå under ”kontroll”. Jag menar att situationen gör det näst intill omöjligt att tala om frivillighet.

Även beträffande samtyckets betydelse finns enligt mig problem. Såsom redogjorts för ovan har offrets samtycke ingen ansvarsbefriande verkan för människohandelsbrottet. Jag menar dock att kontrollrekvisitet delvis siktar just på frågan om offrets samtycke. Kontrollrekvisitet skall enligt förarbetena vara en förutsättning för det efterföljande utnyttjandet, dvs offret skulle inte ha låtit sig utnyttjas om det inte vore för denna kontroll.⁹⁵ Rekvisitet syftar således till att skilja mellan fall där offret väl i Sverige genom kontroll tvingas till att foga sig och fall där offret fogar sig utan denna kontroll. Under förutsättning att offret har förmåtts resa till Sverige genom otillbörliga medel menar jag att gärningsmannen redan därigenom skapat sig ett övertag, varför kontrollrekvisitet medför en alltför stor fokusering på dess vilja, förmåga och samtycke väl i Sverige.

En diskussion kring skyddsintresset är på sin plats även när det gäller kontrollrekvisitet. Kontrollen anses krävas för att skilja brottet från fall som handlar om frivillig prostitution. Frågan är dock återigen hur frivillighet skall bedömas, allra helst i det läget där de otillbörliga medlet och handelsåtgärderna redan vidtagits.

Såsom nämnts i diskussionen kring otillbörlighetsrekvisitet anser jag att de skyddsintressen som gör sig gällande i lagstiftningen kring köp av sexuell tjänst och koppleri bör beaktas även i människohandelsbestämmelsen. En handel med människor med syfte att utnyttja dessa för andras sexuella behov bör ses, på samma sätt som prostitution, såsom ett skadligt fenomen som bl a bidrar till ojämställdhet i samhället. Bestämmelsens skyddsintresse bär därför också innefatta allmänhetens intressen och man bör därför inte låta för stor tyngdpunkt läggas vid rekvisit som siktar på frivillighetens och samtyckets vara eller icke vara. När det gäller koppleri och prostitution har ett samtycke ingen ansvarsbefriande verkan. För att läsa mellan raderna kan detta tolkas som att prostitution inte är något som någon kan vilja ägna sig åt, om det inte vore för olyckliga omständigheter i livet. Frivillighet får därmed ingen betydelse. Detta gäller dock inte för människohandel, där stor vikt fästs vid frågan om offrets frivillighet och samtycke, vilket jag menar är olyckligt.

⁹⁴ I Sverige har inte uppdragats någon människohandel som inte har en internationell karaktär.

⁹⁵ Prop. 2003/04:111, s 50

En ytterligare aspekt värd att nämna är otillbörlighetsrekvisitets relation till kontrollrekvisitet. Det har hittills inte förekommit något rättsfall där både otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet bedömts, vilket innebär att det fortfarande är oklart hur dessa två rekvisit tillämpas i relation till varandra. Det står dock klart att dessa två rekvisit delvis kommit att överlappa varann då det i förarbetena anförs samma omständigheter som exempel för båda rekvisiten.⁹⁶ De tar båda sikte på maktförhållandet mellan gärningsman och offer och det kan ifrågasättas om verkligen båda behövs.

Jag instämmer i att det krävs någon form av maktförhållande mellan gärningsman och offer som skiljer detta brott från koppleri och som motiverar brottets höga straffvärde. Jag menar dock att två rekvisit som siktar på maktförhållandet mellan gärningsman och offer tenderar att lägga för stor fokus på offrets bakgrund, inställning och samtycke och bestämmelsen blir svårbevisad och ineffektiv. Nedan följer en diskussion kring vilket av dessa rekvisit som bör finnas kvar och hur höga krav som bör ställas.

6.4 Vilket av otillbörlighetsrekvisitet och kontrollrekvisitet bör finnas kvar?

Mot bakgrund av att människohandel idag är ett brott mot frid och frihet, och inte ett brott mot allmänheten, såsom koppleri, är det till viss del förståeligt att lagstiftaren har uppställt så höga krav på gärningsmannens makt i förhållande till offret. Ur ett effektivitetsperspektiv, dvs hur väl bestämmelsens skyddsintresse uppnås genom rättstillämpningen, är bestämmelsen inte problematisk. Vad som däremot är problematiskt enligt mig är skyddsintresset som sådant. Såsom nämnts ovan ifrågasätter jag om inte även de skyddsintressen som gör sig gällande i bestämmelserna om koppleri och köp av sexuell tjänst bör beaktas i större utsträckning. Dessa intressen är visserligen redan skyddade genom kriminalisering, men människohandelsförfarandet anser jag ha en annan dimension, varför de fall som inte når upp till människohandelns krav idag, men som är av allvarigare slag än koppleri/grovt koppleri, faller mellan de olika bestämmelserna.

Tanken bakom människohandelsbestämmelsen är att komma åt de som utnyttjar någon annans utsatta situation eller felaktiga uppfattning, för egen vinnings skull. Det handlar således om att bestämma sig för vad som skall krävas för att en person skall anses utsatt och tvingad. Med andra ord, vilka krav skall ställas på maktförhållandet mellan gärningsman och offer?

Jag menar att man antingen kan resonera som så att de otillbörliga medlen och handelsåtgärderna automatiskt resulterar i att offret står under

⁹⁶ Prop. 2003/04:111, s 51 samt s 100

gärningsmannens kontroll, varför kontrollrekvisitet bör utgå, eller att det är irrelevant huruvida otillbörliga medel använts i ett tidigare skede om det kan bevisas att gärningsmannen har tagot kontroll över offret.

Frågan har likaledes behandlats i utredningen SOU 2008:41. Uppdraget gick ut på att utreda om kravet på att gärningsmannen skall ha använt otillbörliga medel bör slopas, för att på så sätt göra bestämmelsen mer effektiv. I utredningen menade man dock att det inte går att föreslå förändringar av bestämmelsen endast genom att titta på just otillbörlighetsrekvisitet varför man istället såg till bestämmelsen som helhet.⁹⁷ När de gäller de otillbörliga medlen menar man i utredningen att rekvisitet bör finnas kvar för att särskilja människohandel från koppleri. De menar vidare att den kritik som framförts från bl a åklagarhåll inte handlat om att rekvisitet bör utgå utan snarare att de exempel som finns i förarbetena är för extrema och att det behövs förändringar i form av förtydliganden. Då rekvisitet kommit upp till prövning endast vid enstaka tillfällen är det heller inte klarlagt huruvida det vållar de effektivitetsproblem som vissa menat. De pekar också på brottets skyddsintresse och att det krävs rekvisit som särskiljer brottet från koppleri. Mot bakgrund av detta anser de att rekvisitet tills vidare bör kvarstå.⁹⁸

Däremot kommer man i utredningen fram till att kontrollrekvisitet bör utgå. Skälen för detta är bl a att kontrollrekvisitet exemplifieras i förarbetena med samma typer av omständigheter som för de otillbörliga medlen. Man menar vidare att medlen och metoderna i det tidigare skedet leder till att gärningsmannen får ett övertag som i sig leder till att offret fräntas möjligheterna att råda över sin situation; kontrollrekvisitet blir på så sätt överflödigt och leder till en svår bevisproblematik.⁹⁹

I frågan om vilket av dessa rekvisit som bör utgå menar jag, i likhet med utredningen SOU 2008:41, att valet faller på kontrollrekvisitet. Det bör räcka att någon med otillbörliga medel hamnat i Sverige för att en maktrelation ske föreligga mellan gärningman och offer. Detta ligger mer i konsekvens med de skyddsintressen som ligger bakom bestämmelserna om koppleri och köp av sexuell tjänst, där själva företeelsen i sig anses skadlig och där även allmänhetens intressen bör beaktas. Jag anser att kontrollrekvisitet lade tyngdpunkten för mycket på offrets beteende, handlingskraft och inställning i den uppkomna situationen, vilket i princip kom att handla om huruvida offret väl i Sverige ansågs ha frivilligt accepterat situationen och samtyckt eller inte.

Om man istället skulle ta bort otillbörlighetsrekvisitet för att endast ha kvar kontrollrekvisitet tror jag att beviskraven skulle bli högre än idag och det skulle kunna bli problematiskt att beakta offrets eventuella utsatta position i hemlandet eller andra tidigare omständigheter som grund och förklaring till kontrollsituationen. Vissa åklagare pekar ju på att maktrelationen mellan gärningman och offer ofta byggs upp under en lång tid i ursprungslandet,

⁹⁷ SOU 2008:41, s 93

⁹⁸Ibid., s 98

⁹⁹Ibid., s 109f

vilket är något som svårligen skulle kunna beaktas vid en prövning av enbart ett kontrollrekvisit. Skulle dessa tidigare omständigheter beaktas skulle detta leda till att ett slags underförstått otillbörlighetsrekvisit ändå får relevans i prövningen av kontrollrekvisitet.

Med en ändring av detta slag följer naturligtvis vissa problem. Ett av dessa är var fullbordanspunkten skall ligga. Innan människohandelsparagrafen ändrades 2004 låg fullbordanspunkten vid anländandet i destinationlandet. Denna fullbordanspunkt är inte möjlig att ha då människohandelsförfarandet numera inte behöver vara gränsöverskridande. Ett annat problem, som visserligen inte enbart hänger samman med att kontrollrekvisitet försvinner, är otillbörlighetsrekvisitets utformning. Tidigare kan kontrollsituationen ha inverkat på bedömningen av otillbörlighetsrekvisitet, varför de nu blir än viktigare att exemplifieringen av de otillbörliga medlen blir tydligare för rättstillämparna. Dessa otydligheter har också påpekats från bl a åklagarhåll. Ytterligare en fråga att ta ställning till är huruvida även människohandel för andra ändamål kräver denna lagändring? Mitt ställningstagande i frågan av kontrollrekvisitet föranleds främst av de skyddsintressen som jag menar aktualiseras vid människohandel för sexuella ändamål i synnerhet. Dessa skyddsintressen gör sig dock inte gällande beträffande andra typer av människohandel, varför det kan finnas anledning att skilja just denna variant av människohandel från de övriga. Ett annan fråga att ta ställning till är huruvida brottet bör finnas kvar i brottsbalkens fjärde kapitel. Om bestämmelsens skyddsintresse delvis förändras till att inte bara handla om frid och frihet utan även allmänheten intresse och offrens sexuella integritet kan det finnas skäl att flytta bestämmelsen till ett annat kapitel. Dessa, och eventuella andra problem, blir något som vidare bör utredas innan en lagändring kan bli aktuell.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Ekelöf, Per Olof, Rättegång - 2 häftet. Norstedts juridik, Stockholm, 1996 (8 uppl)

Heuman, Lars, Målsägande, P.A Norstedt & Söners förlag, 1973

Holmqvist, Lena; Leijonhufvud, Madeleine; Träskman, Per Ole; Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken. En kommentar. Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 5, Nordstedts Juridik, Stockholm, 2007

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus förlag AB, Uppsala, 2001

Jareborg, Nils, *Brotten I*, Norstedts, 1984

Wennberg, Suzanne, *Introduktion till straffrätten*, Norstedts juridik, Stockholm, 2008

Rapporter

Di Nicola, A.; Cauduro, A.; Lombardi, M.; Ruspini, P. (Eds.), *Prostitution and Human Trafficking, Focus on Clients*, Springer 2009

Rikskriminalpolisen: *Människohandel för sexuella ändamål m.m., Lägesrapport 9*, 1 januari-31 december 2006, RKP, KUT 2007:6

Åklagarmyndigheten, RättsPM 2007:2, Människohandel (för sexuella ändamål) – möjligheter och svårigheter vid rättstillämpningen, Utvecklingscentrum Stockholm, februari 2007

Internationella instrument

Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Council of Europe Treaty Series – No. 197

EU:s rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF)

FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet

FN-protokollet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn (Palermoprotokollet)

Offentligt tryck

Prop. 1983/84:105 *Om ändring i brottsbalken m. m. (sexualbrotten)*

Prop. 1997/98:55 *Kvinnofrid*

Prop. 2001/02:124 *Straffansvaret för människohandel*

Prop. 2003/04:111 *Ett utvidgat straffansvar för människohandel*

SOU 2001:14 *Sexualbrotten - Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*

SOU 2002:69 *Människosmuggling och offer för människohandel*

Prop. 2004/05:45, *En ny sexualbrottslagstiftning*

SOU 2008:41 *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*

Sveriges rikes lag

Elektroniska källor

Europol, Trafficking human beings in the European Union: A Europol perspective, 2007,
http://www.europol.europa.eu/publications/Serious_Crime_Overviews/THB_FactSheet2007.pdf, 2008-12-01

Svenska Amnesty
<http://www2.amnesty.se/kgf.nsf/Webbdokument/2F2F177AC1F77E75C125735A00747741?opendocument>, 2008-09-05

Svenska Amnesty
<http://www2.amnesty.se/kgf.nsf/Webbdokument/64D1E7EE8AEBC61AC125735B002D7527?opendocument>, 2008-09-18

Rättsfallsförteckning

Domar från tingsrätterna

Dom meddelad 2003-04-17 Solna tingsrätt Mål nr B 2636-02

Dom meddelad 2004-04-29 Huddinge tingsrätt Mål nr B 3848-03

Dom meddelad 2006-02-14 Norrköpings tingsrätt Mål nr B 982-05

Dom meddelad 2006-04-12 Katrineholms tingsrätt Mål nr B 133-05

Domar från hovrätterna

Dom meddelad 2003-06-26 Svea Hovrätt Mål nr B 3065-03

Dom meddelad 2006-06-13 Göta Hovrätt Mål nr B 626-06

Dom meddelad 2006-09-19 Svea Hovrätt Mål nr B 3651-05